A cigányság társadalmi helyzete Magyarországon és az Európai Unióban – tananyag modulok

Készítette: Cserti Csapó Tibor

Bevezetés – általános információk

A fejlesztett tananyag célja, hogy a felsőoktatásban legyen lehetősége a hallgatóknak interaktív formában megismerni a cigányság társadalmi helyzetét.

A moduláris rendszerben felépített tananyag négy darab, egyenként 90 perces blokkokban tervezi a szemináriumi munkát. A tananyag tartalmazza az adott modulra javasolt tevékenységek sorát és a hozzájuk kapcsolódó segédanyagokat, melyek a hallgatók interaktív munkáját segítik.

A feldolgozáshoz a Cigányság története és társadalmi helyzete című ppt diasor ábrái javasoltak. A feldolgozás során használandó mellékletek anyagai és a ppt a PTE BTK NTI Romológia és Nevelészociológia Tanszék honlapján elérhetők és letölthetők. (http://nevtud.btk.pte.hu/menu/21)

Az egyes modulok az RJR modell szerint[1] épülnek fel és kooperatív tanulásszervezéssel[2] valósulnak meg.

A kiegészítő információk (felhasznált irodalom, oktatók számára magyarázó szövegek stb.) a lábjegyzetekben találhatók.

[1] Bárdossy Ildikó – Dudás Margit – Pethıné Nagy Csilla – Priskinné Rizner Erika: A kritikai gondolkodás fejlesztése. Az interaktív és reflektív tanulás lehetőségei. Pécsi Tudományegyetem, Pécs – Budapest, 172–174.
[2] Arató Ferenc-Varga Aranka (2012): Együtt-tanulók kézikönyve. (3., bővített kiadás) Mozaik Kiadó, Szeged 167.

1. A modul tartalmi célja megismerni a cigány népesség demográfiai jellegzetességeit és azok összefüggéseit egyéb szociológiai jellemzőkkel

A Cigányság története c. tananyag 5. moduljában feldolgozott demográfiai átmenet modellje és a szocialista évtizedek cigánysággal kapcsolatos politikája, s annak a népesedésre gyakorolt hatásai ismeretében értelmezhető, hogy a cigány népesség a többségi társadalomhoz képest ma is magasabb születési mutatókkal, fiatalosabb korszerkezettel, rövidebb várható élettartammal jellemezhető. Azt is megfigyelhettük, hogy a többségi társadalom normáihoz és értékeihez való lassú alkalmazkodás, a modernizáció, a hagyományos közösségek felbomlása és az értékek átalakulása egy lassú csökkenő tendenciát vetít elénk a gyermekszámok várható alakulásáról, s a nem cigány népesség demográfiai viselkedéséhez való lassú közeledésről. A ma még meglévő különbségek nem etnikusak, nem genetikai okokra, vagy etnikus kulturális sajátosságokra vezethetők vissza, sokkal inkább függnek az általános szociológiai háttértényezőktől, a cigány népességre jellemző szocio-ökonómiai státusztól.

A megvalósítás lépéssora:

- Ráhangolódásként a ppt 46-47. ábrái egy hazai, a társadalom különböző csoportjaival szemben megnyilvánuló előítéletekre irányuló kutatás eredményeit mutatják be.[3] (1.1. melléklet) A Bogardus-féle skála[4] technikájával készült adatsor értékei azt mutatják, mennyire tartja elképzelhetőnek a megkérdezett, hogy a csoportba tartozó személlyel házasságot kössön, rokonsági kapcsolatba kerüljön, szomszédsági kapcsolatba kerüljön, egy országban éljen, vagy turistaként egy idegen országban járva találkozzon annak képviselőjével. A válaszok értékeinek átlagolásával kaptuk az ábra eredményeit. A 46. ábrát tanulmányozva a hallgatók megpróbálják kitalálni, melyik csoporthoz mekkora társadalmi elutasítás/befogadás tartozhat, majd a 47. ábra segítségével ellenőrizzük választásaik helyességét. A választáshoz a csoportok neveit (AIDS betegek, arabok, cigányok, fertőző betegek, hajléktalanok, homoszexuálisok, kábítószeresek, munkanélküliek, pszichés betegek, szegények, vendégmunkások, zsidók) papírokra írhatjuk, s azt a kivetített dia megfelelő adatsora mellé tűzzük.

---

[3] Erős Ferenc: *Az előítélet-kutatás dilemmái.* In: Neményi Mária és Szálai Júlia (szerk.): Kisebbségek kisebbsége. A magyarországi cigányok emberi és politikai jogai. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2005.
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/romak/kisebbsegek_kisebbsege/pages/kk_11_eros.htm

[4] **Bogardus-skála**

Az attitűdmérés egyik különleges fajtája, a társ.-i távolság mérésének a 20-as években keletkezett, ismert és gyakran alkalmazott módszere. Nevét kidolgozójáról kapta. A vizsgált személynek arra kell választ adnia, milyen interakciós-kommunikációs közösséget vállalna egy más nemzetiségű, etnikumú, bőrszínű stb. személlyel. A felsorolt lehetőségek a családi kötelék, szomszédság, közös munkahely, turista, ill. teljes elutasítás.

forrás: Vajda Zsuzsanna, http://www.kislexikon.hu/bogardus-skala.html#ixzz3GIPspr7C

- A hallgatók csoportokat alkotnak, s kapnak egy-egy ábrát az 1.2. melléklet anyagai közül. A feldolgozás során az adott hallgatói csoport, vagy annak képviselője vezeti az aktuális ábra értelmezésének folyamatát tanári segítséggel.

- A diasor 48. ábrája segítségével nézzük meg a teljes termékenységi arányszám változásának tendenciáját és ütemét a cigány népesség, illetve a hazai teljes népesség esetében. A 49-51. ábrák segítségével nézzük meg a különbségeket a két csoport demográfiai jellemzőiben! Az 52. ábra alapján állapítsuk meg, hogy az egyes településtípusok népességét általában más gyermekvállalási szokások jellemzik! Az 53. ábrán a cigány és a teljes népesség megoszlása látszik a településhálózat egyes szintjein. Ha általában jellemző, hogy a falvakban élők hagyományosabb mintákat követnek a gyermekvállalás terén és a cigányok inkább falvakban élnek, akkor az összefüggés eredményezheti a hagyományosabb normák erősebb továbbélését a falusi cigányoknál is. Az 54. ábra azt mutatja be, hogy jellemzően a magasabban iskolázott rétegeknek kevesebb a gyermeke. Összevetve ezt a cigány népesség átlagos iskolai végzettségével (55. ppt ábra), ismét csak az általános szociológiai együttmozgások felé mutat az összefüggés. Az 56. ábra segítségével nyomon követhetjük a különböző iskolázottsági szintek arányainak változását annak tükrében, hogy egyes történeti korszakokban az iskolai korban lévők mennyire kerültek be az oktatás rendszerébe. Az 57. dia az 1970-1980-as évtizedek iskolai eredményességéről és esélykülönbségeiről ad szemléltetést. [5]

- **Kiegészítő anyag**: Az Európai Unió egyes országaiban élő roma/cigány népesség demográfiai helyzetének összehasonlításához és a közös vonások megkereséséhez az 1.3. melléklet ábrái használhatók (ppt 116-122.).

- Rövid teszt kitöltésével és a teszt megoldó kulcsa alapján történő önértékelésével kapnak visszajelzést a résztvevők az elsajátított témákról. (1.4 melléklet) Az eredményeiket kiscsoportos szinten átlagolják és nagycsoportos szinten megosztják a hallgatók.

MEGOLDÓ KULCS: 1 – igaz, 2 - hamis, 3 - igaz, 4 - igaz, 5 - hamis, 6 - igaz, 7 - hamis, 8 - igaz, 9 - igaz, 10 – hamis, 11 – hamis, 12 – igaz, 13 – igaz, 14 – igaz, 15 - hamis (ppt 58. ábra)

[5] Az oktatók számára a vonatkozó ppt-s diák feldolgozásához, interaktívvá tételéhez kapcsolódó ajánlások, hallgatói feladattípusok az 1. és a 2. lábjegyzetben hivatkozott könyvekben elérhetők, azok vonatkozó technikáinak alkalmazását, transzformálását javasoljuk.

2. **A modul tartalmi célja feldolgozni a cigányság területi elhelyezkedésével kapcsolatos jelenségeket és fogalmakat.**

A cigányság mára - ellentétben a pár évszázaddal ezelőtt jellemző vándorló életmóddal - teljesen letelepedett életmódot folytat. A tömeges letelepedés nem az utóbbi évszázad terméke. Már az 1893. évi összeírásnál azt találták, hogy a történelmi Magyarország területén élő cigányság kilenc tizede teljesen letelepedett életmódot folytatott. A cigányság megoszlása az országterületen belül közel sem egyenletes. A bizonyos területeken, régiókban való nagyobb arányú jelenlétük hosszú időre visszamenőleg kimutatható, nyomon követhető, hagyományos történelmi megoszlást mutat.

A megvalósítás lépéssora:

- Ráhangoló feladatként a ppt 59. ábráján megnézzük, Európa mely részein milyen lélekszámban és arányban élnek cigány csoportok. A hallgatók felidézik az ábrához kapcsolódó előzetes ismereteiket (A cigányság története c. tananyag 2. modul). Az európai megjelenésről és vándorlásról tanultak alapján magyarázzuk a területi eloszlás különbségeit. (Balkán felől érkeztek, Moldva, Havasalföld területén röghöz kötés évszázadokig, Nyugat-Európa területéről kiszorulás a XV-XVI. század fordulóján, Közép-Kelet-Európa befogadóbb társadalmi-gazdasági környezete)

- A 2.1. melléklet szövegét elolvassák és feldolgozzák a hallgatók csoportjai. Egy-egy csoport kiválaszt egy-egy szempontot, s képviselőjük a letelepedésben meghatározó szempont nevét felírja a táblára, majd röviden ismerteti a szempontot. A táblára a következő szempontok kerülnek egymás után: **hagyományos mesterségek – alapanyagok; közigazgatás – rendeletek; gazdasági fejlettség – felvevőpiac; eredeti népesség – befogadó készség**.

- A 2.2. melléklet táblázatának (ppt 60. ábra) adatait elemezve megállapíthatjuk, mely megyékben élnek nagyobb számban és arányban cigány emberek. A hallgatók egyénileg megvizsgálják a táblázat adatait. Ezután mindenki kap egy-egy cetlit, amelyeken egy-egy megye neve szerepel. (2.3. melléklet) Ez lesz az ő megyéjük.

A hallgatók a terem közepére állnak, majd egy adott jelre a terem egyik sarkába mennek azok, akiknek a megyéjében magas az ott élő cigányok száma, a másik sarokba azoknak, akik megyéjében alacsony (5% felett, vagy alatta). A kialakult csoportokról fotót készít egy segítő hallgató, vagy maga a tanár.

A következő feladatnál a hallgatók előzetes ismereteire lesz szükség. A terem közepéről adott jelre az egyik sarokba azok mennek, akiknek a megyéje gazdaságilag fejlettebb, a másik sarokba azok, akinek a megyéje fejletlenebb. A megoszlásról fotó készül.

A következő csoportalkotások szempontjai: egy főre jutó kereset alacsony-magas, munkanélküliség alacsony-magas, a népességből a felsőfokú végzettségűek aránya alacsony-magas, életszínvonal alacsony-magas. Minden megoszlásról felvétel készül.

Ezután a felvételeket visszanézve az volna az ideális, ha a különböző szempontok megoszlását mutató fotókon nagyjából a hallgatók azonos csoportjai jelennének meg. Ez igazolja, hogy a különböző

társadalomstatisztikai mutatók együtt mozognak, s a cigány népesség éppen az ország leghátrányosabb helyzetű térségeiben, megyéiben él, ahol a munkanélküliség magas, a gazdasági potenciál gyengébb, alacsonyabb a népesség iskolázottsága, rosszabbak az életkörülmények, rosszabbak a lakosság egészségügyi mutatói, stb.

A feldolgozáshoz (előzetes ismeret hiány esetén), vagy az ellenőrzéshez felhasználhatók a ppt. 61-70. ábrái.

A ppt 71. ábrája az 1893-ban végrehajtott cigányösszeírás területi megoszlási adatait mutatja. Ezt összevetve a 2011-es népszámlálás KSH adataival a 72. ábrán, felfedezhetjük, hogy a területi megoszlás nem sokat változott a XX. század során.

Az elemzéshez használhatjuk a 2.4. melléklet szövegét. *Szempontok*: Milyen tényezők hatottak a cigány népesség migrációjára a XX. század során? Változott-e jelentősen a cigány népesség földrajzi eloszlása, annak különbözősége? Hogyan hatott a szocialista nehézipar fejlesztése? Milyen új tendenciák rajzolódnak a migrációban a rendszerváltás után? – A hallgatók párban dolgoznak. Frontális ellenőrzés.

A ppt 73. ábráján vizsgálhatjuk meg az ország nagy területi egységei közt lezajló arányeltolódásokat a vonzó és kibocsátó területek közti migrációnak köszönhetően. [6]

- Az óra végén a hallgatók kilépőkártyát ragasztanak fel az óra végén egy közös lapra, amelyen mindenki három-három kifejezést, fogalmat tüntet fel, amelyet az óra során elsajátított, vagy kiemelendőnek tart.

3. A modul tartalmi célja megismerni a területi szegregáció folyamatát és formáit, valamint a cigányság szegregált letelepülésével kapcsolatos jelenségeket

Szegregációnak a településszociológia azt a jelenséget nevezi, amelynek során a különféle társadalmi rétegek lakóhelye térbelileg elkülönül. Magyarországon az elkülönülő lakóhelyválasztás - köszönhetően a cigány és nem cigány népcsoport közötti társadalmi

[6] *forrás*: A Magyarországban 1893. január 31-én végrehajtott Czigányösszeírás eredményei. Magyar Statisztikai Közlemények IX. kötet. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1895.

Cserti Csapó Tibor (2011): A cigány népesség a társadalmi-gazdasági térszerkezetben. Metszéspontok. szerk.: Forray R Katalin; Meleg Csilla; Kéri Katalin; Barakonyi Károly; Bárdossy Ildikó; Héjj Andreas. ISBN 9 786155 181412, PTE BTK Oktatáskutató Központ és a Virágmandula Kft., Pécs, 254 p.

http://www.digitalbooks.hu/e-book/egyetemi-tankonyv/jegyzet/szociologia/a-cigany-nepesseg-a-gazdasagi-tarsadalmi-terszerkezetben

Kocsis Károly 1989: Magyarország jelenlegi etnikai térszerkezetének sajátosságai. Földrajzi Közlemények, 1989/4. sz.

távolságnak, az előítéletek, támadások miatti befelé forduló, zárt közösségeknek - mindig is jellemző volt a cigány népesség körében. A XVIII. századtól kimutatható erdőszéli-erdei cigánytelepeket – mint a szegregáció klasszikus típusait – a XX. század második felében új elkülönülő lakóhely formák váltották fel, miközben az ország egyes térségeiben napjainkig megtalálhatók a hagyományos cigánytelepek is. Ebben egyrészt a központi politika szándéka és nyomása, másrészt spontán társadalmi-gazdasági folyamatok játszottak szerepet. Az előbbire az 1960-as évektől a pártállam telep-felszámolási akciói szolgálnak például, ám a cigányoknak a közeli falvakba, városokba való, a többségi népességgel vegyes letelepítése, mint cél gyakran nem valósult meg és továbbra is szegregáltan éltek. A spontán folyamatokra a nagyvárosi slumosodás, gettósodás, illetve az aprófalvak etnikai szerkezetének átalakulása a példa az 1980-as évektől, majd a rendszerváltás után. A szegregáció nem önmagában jelent problémát, hanem azáltal, hogy a társadalmi rétegek, csoportok közötti meglévő különbségeket és társadalmi távolságot térbeli távolsággá, s így a kapcsolatok, érintkezési pontok megszüntetésével egyre leküzdhetetlenebb akadállyá alakítja át.

A megvalósítás lépéssora:

- Előzetes (otthoni) feladatként a hallgatók az alapfogalmakat ismertető szakirodalmat (3.1. melléklet) elolvassák és egyéni jegyzeteket készítenek belőle.[7]

- Ráhangolásul a hallgatók láncfeladattal[8] idézik fel a szövegben előforduló fogalmakat.

- Egyénileg összekötik a kiadott lapon a fogalmakat a definícióval. (3.2 melléklet) Párban egyeztetik a megoldásokat. Nagycsoportos szinten oktatói irányítással, közös magyarázattal véglegesítik az egyéni munkát.

MEGOLDÓKULCS: 1 – Szegregáció; 2 - chicagói iskola; 3 – humánökológia; 4 - koncentrikus zónák modellje; 5 – slum; 6 - CBD (central business district); 7 – koncentráció; 8 - kipp-pont; 9 – invázió; 10 – szukcesszió; 11 – gettó (ppt 74. ábra)

- A ppt 75. ábrája segítségével felidézzük a gettóképződés folyamatának lépéseit az előre elolvasott 3.1. melléklet szöveg segítségével.

- A 3.3. melléklet szövegének elolvasása után a hallgatók magukban egyénileg kiválasztanak egy-egy a szövegben előforduló szegregációs típust és ahhoz egy rajzot (szimbólumot) készítenek egy saját cetlire, látható méretben, filctollal. A szimbólum azt jelképezi, hogy a készítője számára mi a legfontosabb az elkülönülő lakóhelyválasztás típusai közül. Egymás után megszólalva a résztvevők egy

[7] Javasolt irodalom: Varga Aranka (2006): Multikulturalizmus – inkluzív oktatási rendszer. In: Forray R. Katalin (2006 szerk): Alapismeretek a romológia asszisztens képzéshez, PTE BTK Romológia és Neveléssszociológia Tanszék 145-161. *Internetes elérhetőség: http://mek.niif.hu/04800/04867/04867.pdf*

[8] A nagycsoportos szintű megszólalások irányítására alkalmas láncfeladatban kisebb labdát dobálnak egymásnak a nagycsoportban a hallgatók. Akinél van a labda, az mondja a következő fogalmat.

mondatban ismertetik a szimbólumot, s a ppt. 76-104. ábráinak képei közül választanak ahhoz fotót. A szimbólumok és a fotók egy közös csoportlapra kerülnek.

- Az azonos típust választott hallgatók alkotnak ezután egy-egy csoportot. A csoport tagjai rövid előadás formájában ismertetik, bemutatják az általuk választott szegregációs formát a többi csoportnak.

- A ppt 105. ábrája segítségével áttekintjük a szegregáció szakaszait. (3.4. melléklet)

- A ppt 106. ábrája segítségével megállapítjuk, mennyire sikerült a szocialista évtizedekben megszüntetni a klasszikus cigánytelepek jelenségét. 3.5. melléklet

- A ppt 107. ábrája azt mutatja, hogy a cigánytelepek felszámolása során a szegregáció nem csökkent, hiszen a cigányok nagy része ma is olyan környezetben él, ahol kizárólag, vagy túlnyomó részt hasonló emberek élnek a környezetükben. 3.6. melléklet

- Rövid teszt kitöltésével és a teszt megoldó kulcsa alapján történő értékelésével (a hallgatók csoportjukon belül cserélnek és egymását javítják) kapnak visszajelzést a résztvevők az elsajátított témákról. (3.7. melléklet) Az eredményeiket kiscsoportos szinten átlagolják és nagycsoportos szinten megosztják a hallgatók.

Megoldó kulcs: 1 – hamis, 2 - igaz, 3 - igaz, 4 - igaz, 5 - hamis, 6 - igaz, 7 - hamis, 8 - hamis, 9 - hamis, 10 – igaz, 11 – igaz, 12 – hamis, 13 – igaz, 14 – hamis (ppt 108. ábra)

4. A modul tartalmi célja megismerni a cigány népesség lakhatási és életkörülményeit.

A megvalósítás lépéssora:

- A hallgatók egyénileg cetlikre írnak olyan szavakat, amelyek eszükbe jutnak a cigány népesség lakhatási, megélhetési helyzetével, életkörülményeivel kapcsolatban. A cetliket ismertetés nélkül összegyűjtik. Az oktató irányításával „Activity" játékkal[9] ismerik meg a résztvevők a gyűjtött szavakat.

- Rövid filmek megtekintése Európa különböző országaiban élő roma/cigány csoportok életkörülményeiről, lakhatási helyzetéről: https://sites.google.com/site/wejusticeproject/home

(Cigányok életkörülményei egy Dél-dunántúli kistelepülésen, Spanyol gitanok lakáshelyzete Granada Sacromonte negyed barlanglakásaiban, Spanyolországba bevándorló roma vendégmunkások lakhatási helyzete, cigányok Romániában, Közép-angliai travellerek életkörülményei, cigány csoportok Olaszország nagyvárosaiban, Portugáliai cigány csoportok lakásviszonyai)

[9] Az "Activity" játék lényege, hogy egy hallgató a többiek (kiscsoportjának tagjai vagy az összes résztvevő) számára elmutogatja azt a tárgyat, személyt, fogalmat, amit a véletlenszerűen kihúzott cetlin talál. Variálható mutogatás helyett rajzolással vagy magyarázással is.

Keressük meg a különbségeket, s a hasonlóságokat néhány film megtekintése után. A hallgatók csoportban dolgoznak. Először egyéni munkában ír le mindenki maximum öt közös és öt különböző megfigyelést. Ezután csoportot alkotva a hallgatók kerekasztallal súlyozott cetlikre[10] gyűjtik a megfigyeléseket. A hasonlóságok a feladat végén táblára kerülnek.

- A 4. 1. melléklet, illetve a ppt 109-114. ábráinak segítségével alkossunk képet a cigány népességre jellemző lakáskörülményekről! A feladat végezhető frontális, vagy csoportmunkában az ábrákat papíralapon kézbe adva az elemzéshez, majd kivetítve az ellenőrzéshez. A 114. ábra információit vessük össze a 115. ábra adataival! Az oktató differenciáltan – csoportról csoportra haladva - támogatja a kiscsoportos munkát, majd röviden összegzi, rendszerbe helyezi a tanultakat nagycsoportos szinten. Füllentős[11] feladattal gyakorolják a résztvevők a tanultakat.
- **Kiegészítő anyag:** A 4.2. melléklet képei (ppt. 123-145. ábrái) segítségével vessük össze a lakhatási körülmények hasonlóságait és különbségeit Európa egyes térségeiben és országaiban! A hallgatók választhatnak egy-egy képet, s ezután keressék meg a képek párját, alkossanak párokat, s a párok együtt meséljenek képeik tartalmáról! A WE – Wor(l)ds wich exclude c. EU-s kutatási projekt hat európai országban vizsgálta a roma/cigány/traveller csoportok lakhatási körülményeit. A projekt honlapján található dokumentáció képanyaga is felhasználható további képek beillesztéséhez az anyagba. (https://sites.google.com/site/wejusticeproject/home)
- A hallgatók kilépőkártyát ragasztanak fel az óra végén egy közös lapra, amelyen százalékosan jelzik, hogy mennyire sikerült pontosítaniuk, kiigazítaniuk és elmélyíteniük az órán a témához kapcsolódó ismereteiket.

[10] A "kerekasztal" a "szóforgó" írásos változata a kooperatív tanulásszervezésben, melyet gyakran használunk "súlyozott cetlik"-kel együtt. A kerekasztal lényege, hogy az egyéni gyűjtések összegzése kiscsoportos szinten srukturáltan történik. A lépések a következők: az első ember egy dolgot olvas fel az egyéni gyűjtéséből, melyet a tőle jobbra eső ember jegyzetel le – esetünkben egy külön cetlire (súlyozott cetli). Közben a többiek figyelik, hogy szerepel-e náluk az elhangzott dolog, és ha igen, akkor ők azt már nem olvassák fel. A cetlire nem csak a szöveg kerül, hanem számmal az is, hogy hányan írták a kiscsoportban azt a dolgot (ezért súlyozott a cetli). Az egyéni gyűjtésekből a következő dolgot az a személy mondja, aki eddig jegyzetelt, és most ismét a tőle jobbra ülő jegyzetel – ismét jelölve a gondolat csoporton belüli számosságát is. Az új gondolat új cetlire fog kerülni. Addig haladnak körbe egymás után, amig minden egyéni gyűjtés el nem fogy a jegyzetlapokról és rá nem kerül a közös cetlik valamelyikére.

[11] A füllentős feladat a kooperatív tanulásszervezésben lehetővé teszi a tanultak kreatív alkalmazását interaktív módon. A kiscsoportok annyi állítást fogalmaznak meg a kijelölt témáról, ahányan vannak. Az állítások közül egynek hamisnak kell lennie. Az állítások egyenként cetlikre kerülnek (minden csoporttag egyet felír). Ezt követően a kiscsoportok egymás számára felolvassák az állításaikat (minden csoporttag a saját maga által leírtat olvassa fel). A felolvasás után a többi csoport kiscsoporton belüli egyeztetéssel eldönti, hogy melyik volt a hamis a hallott állítások közül. A döntés után az oktató által adott jelre miden csoport egyszerre jelzi a megoldást (például a hamis állítás számát jelző kártya felmutatásával). Ha nem egyezik a megoldás, akkor az oktató vitát koordinál a résztvevők között.